

Temetkezés a török birodalomban

César de Saussure svájci nemes ember, utazó és diplomata volt, aki 1730 és 1739 között teljesített előbb diplomáciai szolgálatot Törökországban, majd kedvtelésből, amennyire csak lehetséges volt ez egy idegennek, bebarangolta a török tájakat is. 1733-ban például Rodostóba (Tekirdag) is eljutott, és az ott száműzetését töltő Rákóczi szolgálatába állt. Hű szolgálatáról a szabadságharc egykori vezérlő fejedelme a végrendeletében Mikes Kelemenről és róla is megemlékezik, mindkettejükre komoly pénzüsszeget hagy, amit azonban csak Franciaországban tudnának felvenni. (Az 1739-ben már Párizsban tartózkodó de Saussure meg is kapja a neki szánt 500 livre-t kitevő hagyatékot, Mikes azonban soha nem jut el Franciaországba.)

1735 áprilisában, amikor Rákóczi meghalt, csak ideiglenes nyughelyre temették, mert az egykori Konstantinápolyban (Sztambulban) az édesanyja, Zrínyi Ilona mellett akarták örök nyugalomba helyezni az ottani Szent Benedek jezsuita templomban. Amikor az év júliusban megkapták az engedélyt, Mikes és Saussure együtt indultak el a török fővárosba. Sauserre írja le, hogy a fejedelem földi maradványait egy francia kereskedő tűzbiztos raktárában helyezték el, bebalzsamozták, majd felöltöttették az V. Fülöp spanyol király által adott aranygyapjas díszruhába. „Három napig feküdt pompásan feldíszített ravatalán, amelyet szép csarnokban állítottak fel. Végül ezt mély sírboltban helyezték” azon a helyen, ahol anyjának volt a sírja.

„Törökországi levelek és útirajzok” címen 1999-ben, Antal László fordításában magyarul is megjelentek kortörténeti és történelmi jelentőségű feljegyzései. Ennek internetes elektronikus válogatásából (Terebess Ázsia E-tár) gyűjtöttük ki a török főváros egyes nemzetiségeinek temetési, kegyeleti szokásaira vonatkozó leírásait...

Temetők...

Beszéljünk most arról, hogy temetkeznek itt. Azt hiszem, előbb a temetőkről kellene mondanom valamit. A törökök nem engedik, hogy akárkit eltemessenek bent a városban. És ebben igazuk is van. Nem értem, miért nem követik a példájukat Londonban vagy Párizsban, ahol a város közepén rothadó tömegtelen hulla bűze igazán nem tesz jót az egészségnek. Konstantinápoly városában csak a szultánokat és a szultánakat szabad eltemetni; a királyi mecsetek mellett lévő sírboltokban helyezik el a temüket. Ezekről a türbékéről vagy sírboltokról már írtam Önnek.

A temetők tehát mindig a városon kívül vannak. Konstantinápoly környékén többfelé is lát az ember temetőt. Hatalmas kiterjedésűek, tekintve, hogy itt soha nem temetnek két testet egy sírba. Minden nemzetnek, sőt minden felekezetnek külön temetője van.

A törökökét könnyű felismerni, minthogy a legtöbb sírgödörnél két kis oszlop van a földbe ásva, körülbelül háromlábnyi magas márvány- vagy egyszerű kőoszlopok, fejtől az egyik, lábtól a másik. Ha férfi nyugszik ott, akkor az első kő turbánban végződik, s alája oda van vésve a halott neve; a másik oszlopocskán felirat, vagyis epitáfium adja tudtul az elhunyt erényeit, állását vagy foglalkozását. Imitt-amott ma-uzóleumszerű építményeket is látni, sokkal magasabb, szélesebb és díszesebb oszlopokkal, mint egyebütt. A konstantinápolyi temetők úgy meg vannak tömve márvánnyal, kővel és oszlopokkal, hogy azt hiszem, bőven kitelne belőlük egy szép nagyváros. Tömérdek ciprus és másféle fa is zöldell bennük.

A görögök, örmények és frankok legnagyobb temetője Konstantinápolyban a Pera szélén elterülő szép nagy sík területen található bejoglu temető. A görögök legtöbbje, vagy legalábbis azok, akik tehetősek és bírják pénzzel, nagy márvány- vagy sima kőlapot helyeztetnek el a hozzátartozóik sírján, s belevésítik az elhunyt nevét egy görög nyelvű epitáfium kíséretében. Az is kitetszik, hogy mi volt az illető mestersége - látni a szerszámairól: a szabó sírján ollót és varrótűt, az ácsén szekercét és fűrészt látni, és így tovább.

Számtalan törpe ciprus és más fa alkot igen csinos ligetet azon a helyen, ahol az örmények sírjai vannak, Bejoglu legtávolabb eső zugában. A sok egyszerű kőlap között, amelyekre rá van vésve az alattuk nyugvók neve és epitáfiuma, láthatók itt-ott azoknak a hajdani pátriárkáiknak és más tudós doktoraiknak a síremlékei, akiket a vertabietek, vagyis az örmény papok a szentek között tartanak nyilván, és csodátévő erőt tulajdonítanak nekik. Ezért vizet szoktak húzni a közelben lévő kútból, megöntözik vele e szentek sírjait, s azt állítják, hogy az ily módon megszentelt víznek gyógyereje van, bizonyos bajokra, különösen a női meddőségre igen hatásos; de csak meghatározott ünnepnapokon fejt ki gyógyító hatását. Ilyenkor a papok vizet húznak a kútból, megöntözik valamelyik sírt, az asszonyok isznak belőle egy keveset, ájtatosan megmosogatják a testüknek bizonyos részét, miközben a papok kis rézkeresztet tartva a kezükben, a szertartáshoz illő imát mormolják ó-örmény nyelven, és mindjárt meg is kapják az érte járó fizetséget. Ami méltányos is, hiszen ki-ki a maga mesterségét gyakorolja e földi világban.

A zsidó temető az Okmejdán mellett egy dombhátra települt. Messziről olybá tűnik, mint egy csinos város, mert az összes síremlék – márpedig jó sok van belőlük – márványból vagy kemény fehér kőből van, és néhány lábnyira felmagaslanak; mindegyiken hosszú feliratok láthatók héber betűkkel.

...és temetések

A görög temetés nagy pompával, vagy mondjuk inkább, nagy zenebonával zajlik. Ha egy asszony elveszíti a férjét vagy valamelyik kedves gyermekét, hozzácsődülnek majdnem az összes szomszédasszonyok, hogy segítsenek elsiratni. Olyan förtelmes jajveszékelést és sápitózást csapnak együttesen, hogy néha majd belebolondul az egész környék. A zsinatolás még zajosabb a temetés napján, aszerint hogy aznap több vagy kevesebb siratóasszonyt fogadnak-e föl, attól függően, hogy mennyit akarnak, vagy tudnak rájuk költeni. A gyászmenetet nyolc, tíz vagy tizenkét görög pópa nyitja meg, aszerint hogy milyen előkelő származású és milyen gazdag személy volt az elhunyt (tudniillik jól megfizetik valamennyiüket). A legtöbbjük valamilyen papi ornátust, de legalábbis stólát visel. Két papjelölt, vagyis alszerpap megy legelől füstölővel. A pópák párosával lépkednek, litániázva. Mögöttük jönnek a rokonok és a barátok, akik néha nagyon sokan vannak. Mindegyikük keserű narancsot tart a kezében egy-egy beleszúrt rozmarinággal, amelyet a sírgödörbe dobnak; menet közben énekelnek, válaszolgatva a papok litániájára. Válogatás nélkül jönnek, nem megszabott rendben, attól eltekintve, hogy a legközelebbi rokonok vannak a legközelebb a halotthoz. Négy férfi viszi a vállán a halott tetemét, amely oszlopocskákkal szegett nyoszolya- vagy kerevetszerű ágyon fekszik. Ezt az ágyat néha indákkal és virágfüzérékkel, aranyfüstlemezekkel és szalagokkal díszítik; a halott a legszebb ruháiba öltöztetve, letakaratlanul fekszik rajta. Ha női személy, ráaggatják minden ékszerét és a legcifrább holmijait; olykor még ki is pirosítják. Mögötte jönnek az asszonyok; a legközelebbi nőrokonok legelőbb. Ha asszony kíséri elhunyt férje tetemét, mindig födetlen a feje. A haja fésületlen, bele-belemarkol és meg-megtépi, vagy legalábbis úgy tesz; közben öklözi az arcát és a mellét, a könnye patakzik, hangosan sikongat és szívettépőn siránkozik. [...] Három vagy négy siratóasszony is segédkezik neki. Kócosak, borzasak azok is. Segítenek elsiratni a férjét, együtt sikonganak és jajveszékelnek. Aszerint kapják a bérüket, hogy milyen szépen sírtak és mímeltek a kétségbeesést. Utánuk vonulnak a női rokonok, a barátnék és a szomszédasszonyok, rendezesen fedett fejjel és olyan öltözetben, mint máskor. Amikor a menet a temetőbe ér, a halottról leveszik az ékszereit és a díszes ruháit, csak a hétköznapi viseletét hagyják rajta, ami a többi alatt van, de még azt is átllyuggatják és késsel meghasogatják, nehogy valakinek is kedve támadjon kihantolni a holtat és kifosztani. Ezalatt a papok tömjénnel megfüstölik a sírgödört, a tetemet és az összes jelenlévőket, és több imát mondanak vagy kántálnak a jelenlévőkért és a halottért. Azért ellenben nem fohászkodnak, hogy nyugtot leljen, és hogy a kínjai enyhüljenek a purgatóriumban. A keleti keresztyének ugyanis egyáltalán nem hisznek ebben, ellenben azt vallják, hogy az igazak lelkei szendergő állapotban egy harmadik

helyen leledzenek, és hogy a hívók imája mintegy részelteti őket az örök boldogság előérzetében. Az öskeresztyén egyház is így vélekedett erről. E szertartás végeztével a tetemet a sírgödörbe bocsátják, egy deszkalappal lefedik és elföldelik (egyetlen levantei nemzet sem temeti el koporsóban a halottait). A nők rendbe szedik az özvegy- és a siratóasszonyok haját, s azzal ki-ki hazatér.

Az örmény temetés szertartása alig tér el. Nagyjából hasonlóképpen temetik el a halottaikat, mint a görögök, csak hogy az ő asszonyaik – nem lévén olyan szenvedélyesek, mint a görög nők –, nem esnek kétségbe olyan látványosan, és nem csapnak akkora ricsajt. De azért húsvétkor, pünkösdkor és más ünnepeken már kora reggel kivonulnak a temetőbe, a hozzátartozóik sírjához. Sokáig zokognak ott és imádkoznak a lelkük üdvösségéért, ezután elfogyasztják a hazuról elhozott jobbnál jobb ételeket.

A törökök [...] sokkal kevesebb ceremóniával és kevésbé feltűnően temetik el a halottaikat. Megmosás és mindenütt leborotválják a holttestet, kivéve az arcán; a természetes nyílásokat eltömik gyapottal; aztán beillatosítják, koporsóba teszik, amelyet halotti lepellel vagy fehér színű koporsótakaróval borítanak le. Amennyiben katona volt a halott, akkor piros a lepel, ha emír – vagyis Mohamed leszármazottja –, akkor zöld. Turbánt is tesznek a koporsóra, amilyent a halott viselt. Négy férfi – a barátai vagy a szomszédai – fölveszi a vállára, és megindul a menet a temetőbe: elől lépked egy vagy két imám, hátul jönnek a rokonok és a barátok. Megfigyeltem, hogy mindig nagyon gyorsan mennek. Ha a négy halottvivő elfárad, négy másik lép a helyükbe. Mindenki örömet vállalja és kötelességének tekinti, hogy testvérének megtegye ezt a végső szolgálatot. Megérkezvén a temetőbe, az imámok elmondanak néhány fohászt, de inkább az élőkért, mintsem a halottért. Hálát adnak Istennek, hogy az elhunyt a törvények tiszteletében élt és halt meg. Ezután kiemelik a koporsóból és lebocsátják a sírgödörbe, majd lefödik egy deszkalappal, amely valamivel hosszabb, mint maga a gödör, úgyhogy az egyik vége a sír fenekét éri, a másik meg majdnem a peremét. (El nem tudom képzelni, honnan ered ez a szokás vagy hagyomány.) Ennek utána az egésztest beborítják földdel. Néhány nap múlva két kis márványoszlopot ásnak be, egyet fejtől, egyet lábtól, ahogy elmondtam már.

Egyébként hadd jegyezzem meg, hogy legyen bár török, görög, örmény vagy zsidó, egyetlen levantei nemzet sem visel gyászt semmilyen alkalommal. Némely szerzők azt írták, hogy a törökök sárgában gyászolnak. Higgye el, Uram, én soha nem tapasztaltam, hogy bármikor is inkább viseltek volna sárgát, mint mást, sem hogy bármi külső jelét mutatták volna a gyásznak! Igaz ugyan, hogy akadnak görögök, akik szeretnének franknak látszani, s ezért egyik vagy másik követ oltalmába ajánlván magukat, némely dolgokban az európaiak szokásait is utánozzák (például, ha meghal valamely közeli rokonuk, feketébe öltöznek), de a számuk igen csekély.